

International Journal of Sanskrit Research

अनन्ता

ISSN: 2394-7519

IJSR 2022; 8(3): 24-25

© 2022 IJSR

www.anantaajournal.com

Received: 02-02-2022

Accepted: 09-04-2022

Dr. Sujatha Raghavan

Assistance Professor,

Department of Sanskrit and
Indian Culture, Sri

Chandrasekarendra Saraswathi
Visa Maha Vidyalaya, Enathur,
Kanchipuram, Tamil Nadu,
India

Corresponding Author:

Dr. Sujatha Raghavan

Assistance Professor,

Department of Sanskrit and
Indian Culture, Sri

Chandrasekarendra Saraswathi
Visa Maha Vidyalaya, Enathur,
Kanchipuram, Tamil Nadu,
India

मनुस्मृतिः

Dr. Sujatha Raghavan

Introduction

स्मृतिशास्त्रेषु मनुस्मृतिः प्रचीनतमा भवति । मनुमहर्षिमनिवसभ्यतया प्रतिष्ठता तथा तेन प्रणीता मनुसंहिता पृथिव्याः सर्वप्रथमं प्रमुखश्च विधाशास्त्रमिति प्रणिगदनस्य याथार्थ्यं शास्त्रकारेः बहुभानपुरस्सां प्रमाणीकृतम् मनोरपत्यं मानव इति व्युत्पत्तिगतादर्थदवगम्यते मानवानां सर्वेषां सस्कृतेः धर्मस्य पुरषर्थास्य च प्रणप्रतिष्ठाता महर्षमुनुरिति कथनं वस्तुनां यथार्थमेव प्रतिभाति. तत प्रणीता संहिताऽपि पृथिव्यां सर्वमान्येति स्वक्रियते विदेशिभिः विद्वद्वाभिरपि मनुस्मृतेः प्रचीनता स्वीक्रियते ।

मनुः इति शब्दः ऋग्वेदेऽपि समुपलभ्यते ऋक् तथा १. सूकातानि द्रष्टव्यानि एवमेव ऋग्वेदस्याष्टामण्डके २ सूकातानां रचयिता मनुवैवस्वत एवास्ति ति दसदृश्यते । प्रोक्तञ्च-

विवस्वान मनेव प्रह मनुरिक्षवाक्केऽव्रवीत् ॥३

पृथिव्याः प्रयो विभिन्नदेसानां विधिप्रणयनप्रसङ्गे भगवतो मनुमहर्षे नामोल्लेखो दृश्यते । भारताद् बहिः कतिपयानां देशानां विधिशास्त्रेषु मनुसंहितायाः केचनाशां अपि समृद्धता दृश्यते । चार –व्यवहार-विधिनिषधादीनां व्यवस्थानां तुलनात्माकाधियामनुस्मृतिरद्वितीयाऽनुपमा चटास्ति । मनुस्मृतौ अतास्मात् कारणात् लिखितमस्ति ।

एतद्वेशप्रसूतस्य सकाशादग्रजन्मनःस्व स्व चरित्रेशिक्षिरेन पृथिव्यां सर्वमिनवाः ।

समाजे मनुस्मृतेर्महत्त्वाद् दृष्टया मनुसंहिता मापि मानव धर्मसूत्रमिति कथनं नाव युक्तम् । यतोहि धर्मस्य शौक्ती सूत्रात्मिका स्मृतेश्चरीतिः श्लोकात्मिका भवति ।

स्मृतिनां विषयविवेचनं क्रमबद्धं शटङ्खलितञ्च । सूत्राणाञ्च विषये विन्यासो विपर्यस्तो द्रस्यते । एक एको विषयो भूयो भूयाःपोनः मुन्येन विचार्यते । अतः शौलोभेदेन स्मृतिसहित्य-सूत्र-साहित्ययोर्मध्ये भेद विद्यते एव । यद्यपि द्वयोः साहित्ययोः सृष्टिः तथापि स्मृतिसहित्यस्य प्रचिनता सूत्रसाहित्यस्य चार्वाचीनता स्वीकार्या एवास्ति । किञ्च मानवधर्मसू मनुस्मृतिरूपेण कालन्तरेण परिमितं विषयसाम्यादिति केचन वदन्ति । किन्तु तन्न समीचीनम् , मानवधर्म सूत्रस्यास्ति त्वाभावात् । मनुस्मृतिः वैदिकस्मृतित्वेन प्रसिद्धेः वेदार्थानुमापकत्वेन वेदार्थीपनिबद्धत्वात् मनुस्मृतेः प्रधान्यं प्रत्यपादि ।

यथोक्तं बृहस्पतिना वेदार्थीपनिबद्धत्वात् प्रधान्यं हि
मनोः स्मृतिः ।
मन्वर्थविपरीता या सा स्मृति नैव शास्यते ॥ इति

२. २५-३१
३. ४.१ भगवतगीता

Reference

1. मनुस्मृतिः
2. ऋग्वेद
3. भगवतगीता

मनुश्च यद् वै मनुखदत् तद भेषजम इति स्मृति वचनात्
मनुस्मृतेः प्रधान्यं प्राशस्त्यं प्राचीनत्वञ्च विद्यते इति नास्ति ।
काचन विपतिपत्तिः। मनुश्च स्वायम्भुवमनुरिति निश्चीयते ।
श्रीमन्नारायणत प्रतं लक्ष्मकात्मकं धर्मशास्त्रं ब्रह्मा
स्वायम्भुवे मनवे प्राह । मनुः संक्षिप्य भृगवे प्राह । भृगुश्च
अन्येभ्य ऋषिभ्य एवं परम्परया मनुस्मृति श्यं जगति
प्रतिष्ठा जाता सप्रमत्तिसमुपलब्धायां मनुस्मृतौ 2374 श्लोकः
विद्यन्ते । न क्वलम भारते अपितु बहुषु राष्ट्रेष्वपि मनुस्मृतिः
प्रचारप्रसारो वर्तते ।

समाजस्य विधिव्यवस्थां लक्ष्मीकृत्य मानव
जीवनस्यावश्यकता क्षुसारेम सर्वविधविषया भगवता मनुना
स्वसंहितायां सन्निवसिता एवा ।मनुस्मृतौ द्वादशाध्यायाः
सन्ति ।

तेषु प्रथमेध्याये सृष्टिरचना तथा प्रणीनाम् उत्पत्तिः
द्वितीयेऽध्याये जातकर्मादिसंस्कृतिविधिः ब्रह्माचारिधर्मः
गुरोरभिवादनविधिः विचारितः । ततस्तृतीयेऽध्याये
सम३नवर्तन – विवाह – नित्यश्राद्धादीनां विचारः ।
चतुर्थेऽध्याये ऋतप्रभुतानादिजीविकानां लक्षणम्
स्नातकथर्माश्च प्रतिपादिताः । ततः पञ्चमाध्याये भक्ष्या
भक्ष्यप्रकरणस्य विचारः द्रव्यशुद्धिविचारः आसौचविचारः
कृतः । तदनु षष्ठाध्याये वानप्रस्थाश्रम- सन्यासाश्रमयो धर्माः
स्पतमेध्याये सृजधर्मः अष्टमाध्याये व्यवहार पदाना
विवेचनम् साक्षिप्रश्नविधानाश्च नवमाध्याये दायभागः
सात्रीपुमधर्माधूतासमाह्वयादि विवादपदानि विवेचनानि ,
दशमाध्याये आपद्धर्मः जातिवर्णविवेकश्च विचारितः
एकादसाध्याये पापानां विविधत्वं प्रयश्चित्तानां च विचारः
कृतः द्वादशाध्याये कर्मानुसारेण सांसारिकगतयः
देशधर्मजाति धर्मादीनां विवेचनम् कृतम् । इयश्च पलब्धा
मनुस्मृतिः भृगुप्राक्तेति कथ्यते .

अस्यां स्मृतेरूपारि नवटीकाः प्रकाशिताः सर्वत्र उपलभ्यते .
तासु कुल्लूकभद्रस्य मन्वर्थभुक्तावलि प्रसिद्धा प्रामाणिकी
विद्वज्जनादृता चेति वक्तुं शक्यते । एवमेव तपोमत्वस्य तथा
कृततर्माणां च फलादीनां वर्णामापि साङ्गोपाङ्ग तया
दृश्यते । मनुष्यणां नियमविधिः ध्यायनाध्यापनविधिः
राजधर्मः ,गार्हस्थ्यधर्मः तथा वर्माश्रमानिकूलनां धर्माणां
सर्वविधोश्च सर्वं किञ्चित् मनुस्मृतौ वर्मितमस्ति. यस्यां
अनुशीलनेक्षावस्यं मनु,यः सम्यक्तया सचेतन पूतचितोः
नागारिकः सन समाजे जनकल्याणां साधयिक्त क्षमो भवेत् ।
सर्वासामितरासां स्मृतिनां मनुस्मृतिःमूलधारो भवतीति
कथनं सर्वथा समीचनमिति ।

Foot notes

१.१.११४.२१.७०.१६